

Innovation, intellectual property and agricultural sector

Prof. Dr. Radka Ivanova
University of Economics - Varna, Varna, Bulgaria
r.ivanova@ue-varna.bg

Chief Assist. Prof. Dr. Radmil Nikolov
University of Economics - Varna, Varna, Bulgaria
Radmil.nikolov@ue-varna.bg

Abstract

The agricultural sector, which has a traditional character for Bulgaria, must cope with numerous challenges that it faces today. Leading among them are climate change, soil degradation, vast water resources, and the adverse impact of man on the environment. In this regard, innovations in the form of new technologies, methods, approaches, and systems are becoming the main driver for sustainable development of the agricultural sector. On the other hand, a prerequisite for investing in innovative activity is the existence of appropriate intellectual property protection for researchers and entrepreneurs. The presence of such protection represents an economic incentive for long-term investments and increased efficiency. In connection with all this, this article examines innovation and intellectual property in the context of the agricultural sector.

Keywords: innovation, intellectual property, agricultural sector, sustainability

JEL Code: O3, O34, Q1

DOI: 10.56065/IJUSV-ESS/2025.14.2.23

1. Въведение

Иновациите са основен двигател на икономическия растеж и социалния прогрес в световен аспект. Във връзка с това съществува разбирането, че в условията на глобална конкуренция и ускорен технологичен напредък способността на организациите да генерират, защитават и прилагат нови идеи представлява ключов фактор за тяхното устойчиво развитие (Tidd & Bessant, 2021). Основополагащо значение днес в този процес има закрилата на интелектуалната собственост, тъй като това гарантира правата на създателите и осигурява стимули за инвестиции в научноизследователска и развойна дейност (Dodgson, 2018).

Целта на настоящото изследване е да се анализират теоретичните и концептуалните основи на взаимодействието между иновационните решения и интелектуалната собственост и да се анализират възможни направления за приложението им в аграрния сектор.

Методологичното ядро на изследването включва системен и сравнителен анализ, теоретико-емпиричен синтез и логически подход към концепциите на водещи автори като Schumpeter (2008), Freeman and Soete (1997), Tidd and Bessant (2021) и Hall and Helmers (2019).

2. Теоретични основи на иновациите и иновационната дейност

Понятието иновация днес е навлязло във всички сфери от нашия живот. Предпоставка за това можем да търсим в етимологичния произход на термина, включващ в себе си два компонента – “in” + “novus” (от латински), които използвани в комбинация означават “правя ново”. В исторически аспект понятието иновация е използвано за първи път от крал Едуард VI през 1548 г., за да се обозначат промените, които настъпват в природата или модата – нова практика, нов метод и т.н. (Panteleeva, 2013).

Поставянето на основите на концепцията за иновациите се свързва с идеите на Йозеф Шумпетер, който определя иновацията като „нова комбинация на производствени фактори“ и я разглежда като източник на икономическо развитие (Schumpeter, 2008). Дългогодишните изследвания на различни учени в областта водят до заключението, че терминът иновация има

сложно съдържание, в резултат на което трудно може да се даде еднозначна дефиниция, удовлетворяваща всички разнообразни практически ситуации (Georgiev & Tzvetkov, 1997; Nenov, 2010; Panteleeva, 2013; Varamezov, 2013). Поради това при изясняване на същността на понятието в специализираната литература се използват три подхода – статичен, динамичен, интерактивен, всеки един от които фокусира вниманието върху различен аспект – крайния резултат, процесите по генериране на идеи и материализирането им, организационните способности и компетентности. В тази връзка можем да посочим, че съвременните автори подчертават, че иновацията включва не само създаването на нов продукт или технология, но и организационни, социални и управленски промени (Freeman & Soete, 1997; Tidd & Bessant, 2021). Поради това иновацията се интерпретира още като успешно създаване и прилагане на нови проекти, концепции и пътища за тяхното развитие, както и последващото им разпространение сред потребителите (Lindner et al. 2007). Тя може да се разглежда и като практическо усъвършенстване и развитие на оригинално изобретение в използвана техника, продукт или процес, при който творчество се прилага към всеки аспект на веригата на стойността на дадена организация, от начало до края, за разработване на нови и по-добри начини за създаване на стойност за клиентите (Maital & Seshadri, 2012). Сред най-разпространените дефиниции за понятието иновация се отличава възприемането им като прилагане на нови или значително подобрени продукти (материални и нематериални) или процеси, нови методи за пускане на пазара или нови организационни методи в бизнес практиката, организацията на работното място или външните отношения на организацията (Oslo Manual, 2005; United Nations Economic Commission for Europe, 2012). Също така широко наложило се в теорията и практиката е разбирането, че иновациите са основен двигател за развитие, който дава на организациите възможност да просперират, да растат, да постигат и поддържат висока доходност (Elmquist & Fredberg & Ollila, 2009). Като обща идея, заложената в понятието иновация можем да посочим възприемането ѝ като крайния резултат от иновационната дейност, задължително получил реализация под формата на нов или усъвършенстван продукт, реализиран на пазара, нов или усъвършенстван технологичен процес, използван в практиката (Borisova & Baltov, 2011; Gorfinelya et al, 2008; Hage & Meeus, 2006; Slavova & Petrov, 1996). В тази връзка иновационната дейност се представя чрез цикъл, състоящ се от четири етапа: „идея – разработка – внедряване – дифузия“. Всеки етап, от своя страна, е свързан с вземането на управленски решения, които определят посоката и ефективността на процеса (Georgiev, 2022).

Като имаме предвид същността на иновациите, трябва да посочим, че процесът на тяхното управление се характеризира с висока степен на сложност и динамичност. Той включва принципи, методи и форми на управление на иновационното развитие, ориентирано към бъдещето на организациите чрез поемане и последващо изпълнение на конкретни иновационни ангажменти. Подобно на понятието иновация и процесът на управление на иновациите може да се анализира от различни гледни точки, в зависимост от поставяния акцент. В тази връзка се използват редица подходи, а именно – факторен, функционален, системен, ситуационен, архитектурен (Panteleeva, 2013). В същото време трябва да посочим, че в научната литература се коментират като основни други два подхода към управлението на иновациите – *технологичен* и *организационен*. Първият акцентира върху внедряването на нови технологии, а вторият – върху създаването на иновационна култура и адаптивна организационна структура (Kostova, 2020). Освен това съществува и разбирането, че успешното осъществяване на управлението на иновациите предполага съблюдаване на няколко основни принципа, а именно: обновяване и инвестиране в интерес на собствениците, комплексност на управлението въз основа на управленските функции и особеностите на външната среда, съвместимост на решенията с общата и частната иновационна стратегия, оптималност, икономичност, възвръщаемост на средствата, оценка на иновационния риск,

възприемане на иновационните процеси като система за непрекъснато функциониране (Ivanova, 2018).

3. Интелектуална собственост като фактор за развитие на иновациите

Интелектуалната собственост (ИС) представлява съвкупност от права, които защитават резултатите от творческата и научната дейност на хората. В тази връзка в специализираната литература се посочва, че интелектуалната собственост се отнася до уникални творчески резултати, продукти на персоналното творчество и иновативността на човешкия индивид (Agov et al., 2014). Получените резултати на практика генерират конкурентни предимства за своите създатели, като чрез интелектуалната собственост се осигурява изключителното право да се използват резултатите от интелектуалната творческа дейност на хората под формата на различни продукти, технологии, художествени произведения и т.н. За обезпечаване на това се регистрират по специален ред патенти, авторски права, търговски марки, дизайни, географски означения, нови сортове растения и породи животни и др. Според Световната организация за интелектуална собственост, ИС представлява ключов инструмент за превръщане на знанията в икономическа стойност (WIPO, 2023).

Необходимо е да посочим, че взаимовръзката между иновациите и интелектуалната собственост има двупосочен характер: от една страна стои правната закрила, която стимулира иновационната активност чрез осигуряване на монополни права върху нововъведенията; а от друга страна е наличието на ефективна система за ИС, насърчаваща трансфера на технологии и знание (Blind, Edler & Friedewald, 2020). Практиката показва, че липсата на подходяща правна защита може да доведе до загуба на конкурентни предимства, особено в областта на технологично-интензивните сектори (Hall & Helmers, 2019). Ето защо в този контекст, управлението на интелектуалната собственост трябва да се разглежда като стратегически елемент на управлението на всяка организация.

ИС си има свои специфики, сред които като основни в специализираната литература се извеждат следните:

- ИС има нематериален характер: нейният обект може да бъде възпроизведен неограничено, без да намалява или изчезва първообразът (Bentley & Sherman 2014). В този аспект, ИС се разграничава от вещните права.
- ИС предоставя на носителя *изключителни права*, сред които са право на използване, разпространение или лицензиране, имащи за цел стимулиране на творчеството и иновациите (Landes & Posner 2003).
- Правата върху ИС имат *срочен характер*: съобразно съществуващото законодателство и след изтичане на регламентирания период, спират да осигуряват привилегии на притежателите си.
- ИС функционира в международна среда, която се регулира от множество договори – Бернска конвенция, Парижка конвенция, ТРИПС. Всичко това осигурява хармонизация и взаимна защита между държавите (Gervais 2020).

Особеностите за ИС позволяват в сферата на търговските отношения – национални и международни, да се създадат условия за по-добра предвидимост за бизнеса, насърчаване на инвестициите, съчетаване на интересите на държавите на различни нива на развитие.

4. Аграрен сектор и интелектуална собственост

Аграрният сектор има ключова роля за човечеството като цяло, но неговото развитие се намира под непосредственото въздействие на климатичните промени, ограничения характер на разполагаемите ресурси, състоянието на почвите и др. По отношение на България трябва да кажем, че той е сред водещите сектори за националната икономика. В тази връзка, както се посочва и в специализираната литература, аграрната политика на България се ориентира главно към създаване на подходящи условия за по-ефективно и ефикасно

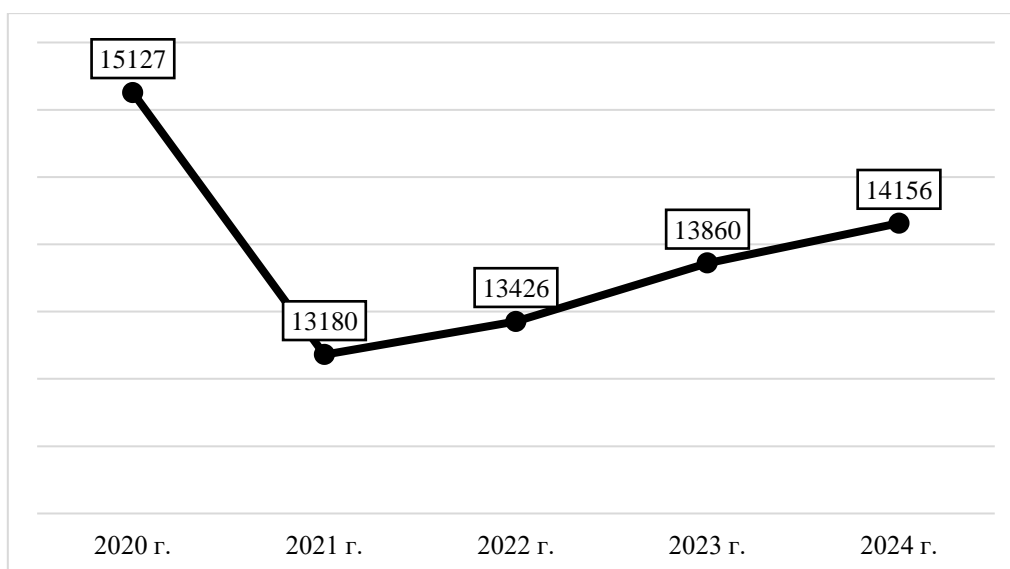
използване на производствените ресурси в сектора (Ненчева-Иванова, 2017). Това, от своя страна, формира възможности за внедряване на иновации с цел постигане на устойчиво развитие. Източници на нови идеи могат да бъдат търсени в различни направления, включително технологии, методи на работа, суровини, торове и т.н. Измененията в климата, както и предпочитанията на потребителите и фокусът на обществените предпочитания пораждат необходимостта от разработването на нови сортове растения и породи животни, които да са по-лесно адаптируеми към променящите се условия. Това предполага обвързване на науката и изследователите, от една страна и фермерите и съответните общности, от друга, за да се постигнат полезни резултати. Подобно ефективно взаимодействие налага извеждане на преден план на възможностите за прилагане на правата на интелектуалната собственост за повишаване на добавената стойност, защита от фалшификации, както и по-добро позициониране на пазара – национален и международен. В резултат на това ИС може да се разглежда като стратегически ресурс за аграрния сектор в България. Казано по друг начин, ИС има ключово значение в процеса на модернизирание и повишаване конкурентоспособността на аграрния сектор, като основните форми, релевантни на сектора, са закрила на нови сортове растения и породи животни, патенти и полезни модели, търговски марки, както и географски означения. Защитата на новите сортове растения и семена се осъществява по специализирана процедура, включваща сортоизпитване и изпълнение на критерии за новост, различимост, еднородност и стабилност. В България този въпрос е уреден в Закона за закрила на новите сортове растения и породи животни и в свързани регламенти на изпълнителните агенции, които поддържат официална сортова листа.

Обекти на пантетование в аграрния сектор представляват технически изобретения, към които се отнасят земеделска техника, специални системи за напояване, различни датчици, агрономически методи, както и биотехнологични решения. Счита се, че патентите позволяват да се стимулират иновациите, както и инвестирането в разработки, в резултат на което се постига понижаване на разходите, от една страна, а от друга – повишаване степента на устойчивост на производството [bro.bg].

Търговските марки позволяват да се защитят брандовете на производителите, както и да се повиши степента на тяхната разпознаваемост. Регистрирането на марка осигурява възможност за налагане на санкции с правен характер при имитиране и нелоялна конкуренция.

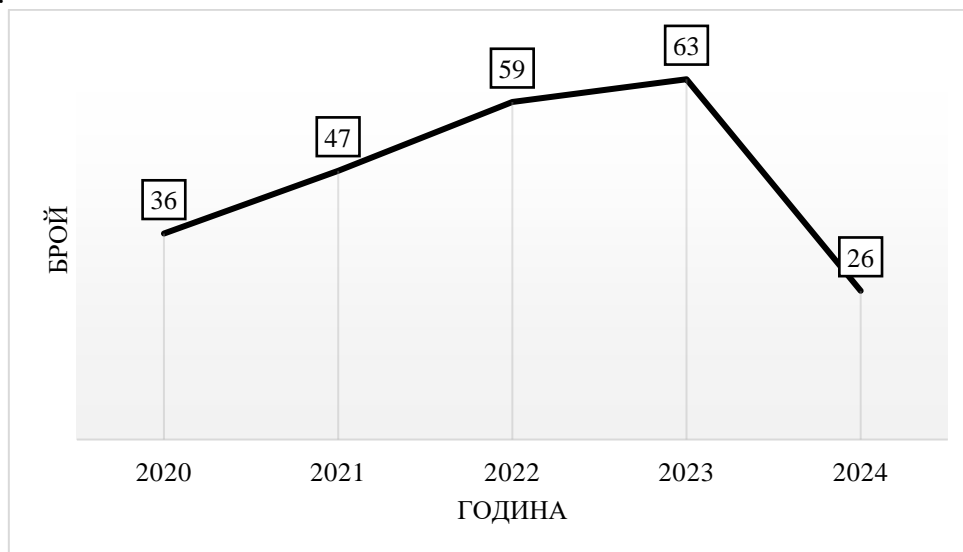
От особено значение за част от продукцията на аграрния сектор е наличието на означения, даващи информация за региона на произход на стоките като предпоставка за определено качество на продуктите с два варианта – защитено наименование за произход (ЗНП) и защитено географско указание (ЗГУ). Спецификата на географските означения позволява защита на местни традиции и повишаване на конкурентоспособността. Акцентът се поставя върху благоприятните нагласи, произтичащи от традициите, дългогодишни умения и опит, потребителски предпочитания към определена национална култура и история и т.н.

Така посочените възможности за закрила на ИС представляват благоприятна предпоставка за насърчаване на интерес към иновативни разработки и в аграрния сектор. В тази връзка направеният анализ на данните на Българското патентно ведомство показва, че за периода 2020-2024 г., след първоначално отчетения спад през 2021 г., се наблюдава възходяща тенденция на регистрираните обекти на ИС в страната (Фигура 1). И въпреки това, през 2024 г. все още не е достигнато нивото, характерно за началото на разглеждания период.

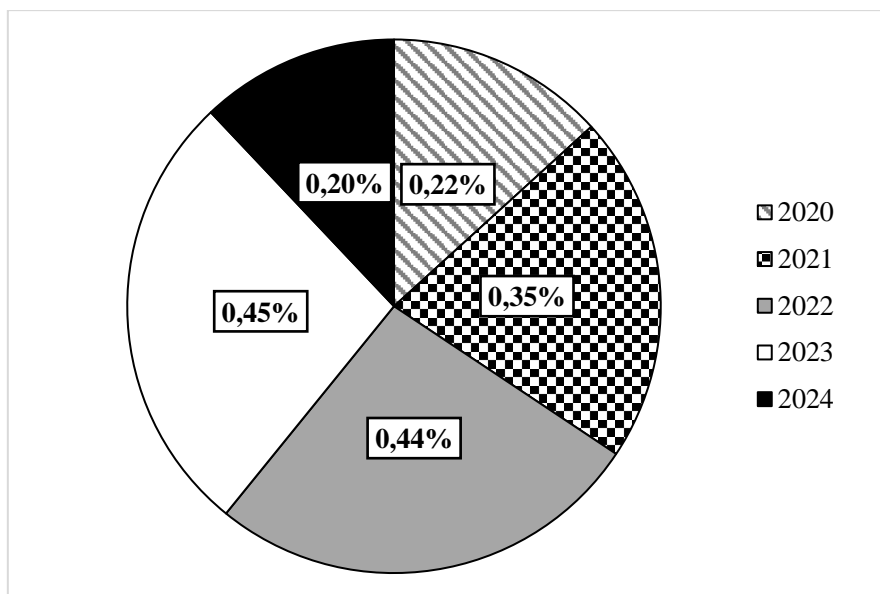
Фигура 1. Динамика на регистрираните обекти на интелектуална собственост в Българското патентно ведомство (2020-2024 г.)

От друга страна, анализирането на данните на Българското патентно ведомство, относно регистрираните нови сортове растения и породи животни показва, че за периода 2020-2023 г. се наблюдава ръст в размер на 1,75 пъти през 2023 г. в сравнение с 2020 г. През 2024 г. обаче е налице драстично намаляване на получените сертификати – с 26% спрямо 2020 г. (Фигура 2).

Фигура 2. Динамика на регистрираните нови сортове и породи животни в Българското патентно ведомство (2020-2024 г.)

Съпоставянето на данните показва още, че относителният дял на регистрираните нови сортове растения и породи животни от общия брой направени регистрации на обекти на интелектуална собственост в Патентното ведомство в България за периода 2020-2024 г. варира от 0,20% до 0,45%. Най-голям е дялът им през 2023 г., следвана от 2022 г., а най-малък е през 2024 г. (Фигура 3). Изводът, който можем да направим при посочените данни е, че по отношение на крайните резултати (растения и животни и производните им) не се осъществява интензивна иновационна дейност в страната.

Фигура 3. Относителен дял на регистрираните нови сортове растения и породи животни от общия брой обекти на интелектуална собственост в България (2020-2024 г.)

Така посочените резултати показват недостатъчно развитие в разглежданата област, което налага фокусиране на вниманието върху предприемане на подходящи мерки за стимулирането ѝ. Като такива можем да посочим следните:

- обучения за фермери относно съществуващите възможности за защита на интелектуалната собственост;
- насърчаване на регистрирането на колективни марки и брандове;
- увеличаване на контрола срещу незаконно използване на географските означения;
- засилване на сътрудничеството и мониторинг между патентните ведомства, митниците, търговските инспекции за защита срещу фалшификации и нелоялна конкуренция;
- начини и средства за популяризиране на български традиционни продукти на международни пазари;
- финансиране от специализирани фондове и програми.

Съществуващата нормативна база (Закон за марките и географските означения, Закон за патентите и регистрацията на полезните модели, Закон за закрила на новите сортове растения и породи животни, EU Regulation (EU) No 1151/2012 за схеми за качество на селскостопански продукти, CPVO – Community Plant Variety Office (EU)) подпомага закрилата на ИС, но предполага доброто ѝ познаване. Комбинацията от закони, институционална подкрепа и практически мерки създава благоприятна среда за пълноценно използване на потенциала на ИС за запазване на традициите и увеличаване на добавената стойност в аграрния сектор в България.

Заклучение

Иновациите са част от ежедневието на всички организации днес. Генерирането на нови идеи, лежащи в основата им, създава предпоставки за формиране на конкурентни предимства и успешно развитие. Иновациите имат важно значение и за осигуряване на устойчивост, тъй като новите технологии във всяка една сфера на дейност на хората предполага усъвършенстване на досегашния начин на работа. На практика днес вече добре познатите техники, технологии и ресурси излизат извън съвременното разбиране за ефективност и ефикасност на процесите.

Иновационните решения и закрилата на ИС са взаимозависими елементи на една обща система, която определя способността на организациите да създават и поддържат устойчиви конкурентни предимства. Ефективното управление на иновационните процеси изисква не само стратегическо мислене и технологични умения, но и задълбочено познаване на правната рамка за защита на нематериалните активи. Ключов инструмент за развитие на икономика, базирана на знанието, се явява интегрирането на иновационния мениджмънт и интелектуалната собственост. В същото време, направеният анализ сочи, че в България има изключително нисък интерес към разработване на нови сортове растения и породи животни, независимо, че селското стопанство е сред традиционните сектори на икономическа дейност в страната. Причините за това могат да бъдат различни и следва да се анализират с по-висока степен на прецизност. Иновациите в сектора обаче имат водещо значение за подобряване на резултатите, постигане на устойчивост и конкурентоспособност, поради което следва да се работи в посока на стимулирането им на всички нива – частен и публичен сектор; организации, региони, държава.

БЛАГОДАРНОСТИ

Настоящата публикация е разработена в съответствие с изпълнението на работната програма по проект „Кооперативни модели за правене на бизнес в България и потенциалът им за прилагане на иновативни управленски решения“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“, конкурс „Фундаментални научни изследвания-2022 г.“, Договор № КП-06-Н65/1 - 12.12.2022. Изказваме благодарността си към ФНИ.

References

1. Agov, A. et al. (2008). *Inovatsiite: evropeyski, natsionalni i regionalni politiki*. Fondatsiya „Prilozhni izsledvaniya i komunikatsii“, Sofia.
2. Bentley, L. & Sherman, B. (2014). *Intellectual Property Law*. Oxford University Press.
- Blind, K., Edler, J. & Friedewald, M. (2020). Innovation and intellectual property management in the digital age. *Research Policy*, 49 (4), pp. 1–12.
3. Borisova, L. & M. Baltov. (2011). Tehnologichni predizvikelstva i inovatsii – iztochnik na konkurentno predimstvo. *Nauchni trudove na MVBU*. tom 4, Botevgrad: MVBU.
4. Dodgson, M. (2018) *The Management of Technological Innovation: Strategy and Practice*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press.
5. Freeman, C. & Soete, L. (1997) *The Economics of Industrial Innovation*. 3rd ed. Cambridge, MA: MIT Press.
6. Georgiev, I. (2022) *Inovatsionen menidzhmant i konkurentosposobnost na predpriyatiyata*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Stopanstvo“.
7. Georgiev, I. & Tsvetkov, Tsv. (1997). *Menidzhmant na firmente inovatsii i investitsii*. Sofia: Univ. izd. „Stopanstvo“.
8. Gervais, D. (2020). *The TRIPS Agreement: Drafting History and Analysis*. 5rd ed. London: Sweet & Maxwell.
9. Hall, B.H. & Helmers, C. (2019). Innovation and diffusion of clean technologies: The role of patents. *Environmental and Resource Economics*, 72(3), pp. 735–758.
10. Hage, J. & Meeus, M. (2006). *Innovation, Science and Institutional Change*. New York: Oxford University Press Inc.
11. Ivanova, R. (2018). *Upravlenie na inovatsiite*. Varna: IK „Gea-Print“.
12. Kostova, R. (2020) *Upravlenie na inovatsionnite protsesi v savremennata organizatsiya*. Varna: Nauka i iekonomika.
13. Landes, W. & Posner, R. (2003). *The Economic Structure of Intellectual Property Law*. Harvard University Press.

14. Lindner, Y. et al. (2007). Predpriemachestvo i menidzhmant. *Mlad predpriemach*. Tom 1. Sofia: Dionis.
15. Maital, S. & D. V. R. Seshadri. (2012). Innovation Management. *Strategies, Concepts and Tools for Growth and Profit*. New Delhi, India: SAGE.
16. Nencheva–Ivanova, I. (2017). Trends and features of trade in agricultural products of Bulgaria. *Management and sustainable development*. 3/2017 (64), pp. 75-80.
17. Nenov, T. (2010). *Upravlenie na inovatsiite*. Varna: Izd. „Nauka i ikonomika“ IU-Varna
18. Panteleeva, I. (2013). *Upravlenie na inovatsiite v industrialnoto predpriyatie*. Svishtov: Akad. izd. „Tsenov“.
19. Patent office of the republic of Bulgaria. [Online] Available from: <https://www.bpo.bg/> [Accessed 18/10/2025].
20. Oslo Manual. (2005). . OECD/European Communities. 3rd ed. *Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data*
21. Slavova, M. & M. Petrov. (1996). *Inovatsii – kak da prevarnem ideyata v produkt*. Varna: Princeps.
22. Elmquist, M., Fredberg, T. & Ollila, S. (2009). Exploring the field of open innovation. *European Journal of Innovation Management*. Vol. 12 No. 3, 2009, pp. 326-345 [Online] Available from: www.emeraldinsight.com/1460-1060.htm / февруари 2016 [Accessed 05/10/2022].
23. Schumpeter, J. A. (2008) *The Theory of Economic Development*. New Brunswick: Transaction Publishers.
24. Tidd, J. & Bessant, J. (2021) *Managing Innovation: Integrating Technological, Market and Organizational Change*. 7th ed. Hoboken: Wiley.
25. United Nations Economic Commission for Europe. (2012). *Fostering Innovative Entrepreneurship: Challenges and Policy Option*. Geneva: United Nations.
26. Varamezov, L. (2013). *Inovatsionen menidzhmant*. Svishtov: Akad. izd. „Tsenov“.
27. World Intellectual Property Organization (WIPO) (2023) *World Intellectual Property Indicators 2023*. Geneva: WIPO. [Online] Available from: <https://www.wipo.int> [Accessed: 20 October 2025].
28. https://www.bpo.bg/bg/obekti/novi-sortove-rasteniya-i-porodi-zhivotni/nay-vazhnoto-zanovite-sortove-rasteniya-i-porodi-zhivotni?utm_source=chatgpt.com [Accessed 10/11/2025].